

HETEROLOG YAPAY DÖLLENMEDE ANNENİN TESPİTİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation of the Determination of Motherhood
in Heterologous Artificial Insemination*

Dilşah Buşra KARTAL*

Öz

Çocuk sahibi olmak isteyen kişilere tıbbi destek sağlamaya imkan veren üreme teknolojilerindeki gelişmeler, üçüncü kişilerin üreme hücrelerinin veya rahminin kullanıldığı heterolog yapay döllenmenin sperm bağıışı, yumurta bağıışı, embriyo bağıışı ve taşıyıcı annelik türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir kadının rahmine erkeğin spermi ile bir başka kadının yumurtası döllenerek oluşturulan embriyonun nakledilebilmesi, çocuk sahibi olmak isteyen birçok kişiye yeni bir umut olmuştur. Ancak bu teknikler, çocuğu doğuran biyolojik anne ile yumurtası kullanılan çocuğun genetik annesinin ayrışması sonucunu da doğurmuştur. Biyolojik anne tarafından dünyaya getirilen çocuk, yumurtası kullanılan kadının DNA'sını taşımaktadır. Türk Hukukunda çocuğu doğuran kadının anne olduğu yönündeki analık karanesi Türk Medeni Kanunu m. 282/I'de açıkça düzenlenmiştir. Ancak bu hüküm heterolog yapay döllenme dikkate alınarak düzenlenmemiştir. Türk Hukukunda heterolog yapay döllenme yasaktır. Buna izin verilen ülkelerde bu yöntemler kullanılarak dünyaya getirilen çocukların anne ile soybağı ise kanun koyucu tarafından özel olarak düzenlenmemiştir. Genetik anne ve biyolojik annenin farklılaştığı senaryolarda annenin tespiti için analık karanesi artık yeterli değildir. Doktrinde de analık karanesinin güncel tıbbi gelişmeler karşısında ihtiyaca cevap verip veremediği, bu karinenin kesin karine teşkil edip etmediği tartışmalı hale gelmiştir. Bu çalışmada da heterolog yapay döllenmede annenin kim olduğu meselesi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay döllenme, yumurta bağıışı, embriyo bağıışı, taşıyıcı annelik, soybağı, analık karanesi

Abstract

With advances in reproductive technologies, new forms of heterologous artificial insemination such as egg donation, embryo donation and surrogacy have emerged. The transfer of an embryo, that is fertilised with another woman's egg, into a recipient's uterus offers new hope to many individuals seeking to become parents. However, these methods have resulted in situations where the biological mother who gives birth and the genetic mother who donates egg are different individuals. In such cases, there is no genetic link between the birth mother and the child, who instead carries the DNA of the genetic mother. According to Turkish law, the maternity presumption establishes that the

➤ Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 15.08.2025

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 30.10.2025

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, Kocaeli/ Türkiye, E-posta: dilsah.kartal@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2615-5698>.

woman who gives birth is the mother. Yet, this rule was not framed with heterologous artificial insemination in mind. Heterologous insemination is prohibited in Turkey. If such methods are carried out abroad, the legal determination of the mother–child relationship remains uncertain. In such cases, the maternity presumption alone does not suffice. It is also debated in doctrinal level whether this presumption constitutes an irrebuttable rule and whether it meets the needs posed by recent medical developments. This study examines the the issue of determining motherhood in cases of heterologous artificial insemination.

Keywords: Artificial insemination, egg donation, embryo donation, surrogacy, parentage, presumption of maternity

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca çocuk sahibi olmak hem bireysel bir arzu hem de toplumun devamının temel unsuru olmuştur. Ancak araştırmalar çocuk sahibi olamayan kişilerin de dünya nüfusunun ciddi bir kısmını teşkil ettiğini göstermektedir. Birleşmiş Milletler tarafından 2025 yılında yayımlanan World Fertility 2024 raporuna göre, 2024 yılında kadın başına ortalama doğum sayısı 2.2’dir. Bu oran 1960’lı yıllarda 5, 1990 yılında ise 3.3 idi¹. Doğum oranlarındaki azalmanın başlıca nedenlerinden biri, sağlık sorunlarıdır. Nitekim başka bir araştırmaya göre 1990 ile 2021 yılları arasında nüfus artışının da etkisiyle kısırlık vakaları dünya genelinde %65 oranında artmıştır². Ayrıca Dünya nüfusunun yaklaşık %17’sinin hayatının bir aşamasında kısırlıkla mücadele etmek zorunda kalacağı öngörülmektedir³. Haliyle üreme teknolojileri, tıp dünyasında yoğun araştırmaların yürütüldüğü bir alana dönüşmüştür. Bu araştırmalar sonucunda üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve yalnızca tıp alanında değil, aynı zamanda sosyolojik, psikolojik ve hukuki bağlamda da aile, anne, baba ve çocuk kavramlarının yeniden tartışılmasına zemin hazırlanmıştır.

Üremeye yardımcı tedavi yöntemleri arasında en çarpıcı sonuçlar doğuran yöntemlerden biri kuşkusuz yapay döllenmedir. Yapay döllenme geniş anlamıyla cinsel birliktelik olmaksızın, kadın üreme hücresi olan yumurta ve erkek üreme hücresi olan spermin yapay yollarla döllendirilip rahme yerleştirilmesi; dar anlamıyla ise spermin tıbbi müdahale ile kadına enjekte edilerek döllenmenin kadının bedeninde gerçekleştirilmesi anlamına gelir⁴. Yapay döllenme homolog ve heterolog döllenme olarak ayrılır. Homolog yapay döllenme, kadın ve erkek part-

¹ ‘World Fertility 2024’ (United Nations 2025) UN DESA/POP/2024/TR/NO. 11 VII <un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2025_wfr_2024_final.pdf> (E.T. 7.8.2025).

² Jiale Feng vd., ‘Epidemiological Characteristics of Infertility, 1990–2021, and 15-Year Forecasts: An Analysis Based on the Global Burden of Disease Study 2021’ (2025) 22 Reproductive Health 1, 12.

³ ibid 2.

⁴ Yasemin Erol, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* (Yetkin 2012) 35; Melike Belkıs Aydın, ‘Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları’ (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE Özel Hukuk Ana Bilim Dalı 2013) 2; Cahit Ağaoğlu, ‘Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik İle Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu’ (2020) 40 Public and Private International

nerin kendi üreme hücrelerinin döllenmesi ve kadın partnerin rahmine yerleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilir⁵. Homolog yapay döllenmede, kadının kendi üreme hücreleri kullanıldığı için çocuğun annesinin kim olduğu konusunda hukuki bir problem ortaya çıkmaz. Bu nedenle, homolog döllenme çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Diğer yandan heterolog yapay döllenme aşağıda açıklanacağı üzere üçüncü kişilerin üreme hücreleri veya rahmi kullanılarak gerçekleştirilir. Bu durum biyoetik ve hukuk alanında birçok tartışma doğurur. Bu tartışmaların her biri ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir. Çalışmamızın odak noktası ise kadının üreme hücreleri kullanılarak heterolog yapay döllenmenin gerçekleşmesi halinde doğan çocuğun annesinin kim olacağıdır. Bu mesele velayet hakkı, hısımlık, miras hakkı, evlenme yasakları gibi birçok konuda belirleyicidir. Annenin tespiti için Roma Hukukundan günümüze kadar kabul gören doğuran kadının anne olduğu yönündeki analık karinesinin heterolog yapay döllenmede nasıl uygulanabileceği değerlendirilmelidir. Bu çalışmada da analık karinesinin hukuki niteliği tartışılarak, annenin kim olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

I. HETEROLOG YAPAY DÖLLENME KAVRAMI

A. Heterolog Yapay Döllenmenin Tanımı ve Türleri

Heterolog yapay döllenmede, çocuk sahibi olmak isteyen partnerlerden en az birinin üreme hücreleri yerine üçüncü kişiye ait üreme hücreleri; tek başına çocuk sahibi olmak isteyenler bakımından ise kendi üreme hücrelerinin yerine veya bunlarla birlikte başka bir kişiye ait üreme hücreleri ya da rahmin kullanılması söz konusu olur⁶. Bu da çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Erkeğin üreme hücrelerine ilişkin heterolog yapay döllenmede, yabancı bir erkeğin spermi ile kadının yumurtasının döllenmesi neticesinde meydana gelen embriyo kadının rahmine yerleştirilir⁷. Kadının üreme hücrelerine ilişkin heterolog yapay döllenmede ise erkek partnerin veya üçüncü kişinin spermi ile kadın partnerin veya üçüncü kişinin yumurtasının döllenerek kadın partnere veya bir başka kadının rahmine nakledilmesi söz konusu olur⁸. Yani kadının üreme hücrelerine ilişkin

Law Bulletin 437, 441; Cemile Turgut, *Yapay Döllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar* (On İki Levha 2016) 3–4; Kemal Akar, *Soybağının Tespiti* (Seçkin 2015) 24.

⁵ Işıl Tüzün Arpacıoğlu, ‘Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri’ (2013) 5 Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi 11, 14; Aydın (n 4) 13; Didem Kayalı, ‘Milletlerarası Taşıyıcı Annelik Sonucu Doğan Çocuğun Soybağına Uygulanacak Hukuk’ (2024) 44 Public and Private International Law Bulletin 221, 225; Turgut (n 4) 27; Nagehan Kırkbeşoğlu, *Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları* (Vedat 2006) 44; Erol (n 4) 37; Merve Buse Kalaycı, ‘Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Annelik’ içinde Selin Sert Sütçü (ed), *Tıp Hukukunda Güncel Sorunlara Genel Bakış ve Çözüm Önerileri* (Adalet 2016) 42; Akar (n 4) 24.

⁶ Giancarlo Tamanza vd., ‘“Doubly Mother”: Heterologous Artificial Insemination Between Biological and Social Parenthood: A Single Case Study’ (2019) 75 World Futures 480, 481; Aydın (n 4) 14; Kayalı (n 5) 226; Turgut (n 4) 37; Erol (n 4) 44; Kalaycı (n 5) 44; Akar (n 4) 24.

⁷ Erol (n 4) 33; Turgut (n 4) 39.

⁸ Erol (n 4) 33–34; Turgut (n 4) 37.

heterolog yapay döllenme erkek üreme hücrelerinin heterolog döllenmeye konu olmasından daha karmaşık sonuçlar doğurur. Çünkü üçüncü kişinin sperminin kullanıldığı her durumda tıbbi açıdan baba tektir ve spermi kullanılan kişidir. Diğer yandan heterolog yapay döllenmenin kadın cephesinde yumurta ve rahim farklı kişilere ait olduğunda annenin kim olduğu tıbben de hukuken de karmaşık hale gelmektedir.

Heterolog yapay döllenmede, yumurta hücresi kullanılan kadın genetik anne, rahmi kullanılan kadın ise biyolojik anne olarak nitelendirilir⁹. Yumurta da rahim de aynı kişiye ait olduğunda genetik anne ve biyolojik anne aynı kişidir. Yumurta ve rahim farklı kişilere aitse genetik anne ve biyolojik anne farklılaşır. Buna ek olarak yumurtanın da rahmin de sahibi olmamakla birlikte doğan çocuğu sahip- lenme arzusunda olan ve bu iradeyle hareket eden kadın sosyal ebeveyn/anne olarak nitelendirilmektedir¹⁰.

Heterolog yapay döllenmenin analık karinesini tartışmaya açan türleri yumur- ta nakli, embriyo nakli ve taşıyıcı anneliktir¹¹. Yumurta naklinde bir kadının yu- murtası ve erkeğin spermi kullanılarak laboratuvar ortamında döllenembriyo

⁹ Erol (n 4) 155.

¹⁰ Tamanza vd. (n 6) 481; Hazal Ungan Çalışkan, ‘Bırakınız Taşınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış’ (2016) 22 Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 489, 491; Şafak Parlak Börü, ‘Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler’ (2019) 39 Public and Private International Law Bulletin 63, 68; Alexandra Rumo-Jungo, ‘Kindesverhältnisse Im Zeitalter Vielfältiger Familienformen Und Medizinisch Unterstützter Fortpflanzung’, *Die Praxis des Familienrechts* (Stämpfli 2014) 847. Sosyal anne yerine gönüllü anne terimi de kullanılabilir. Bkz: Erol (n 4) 68.

¹¹ Embriyonun oluşup doğuma kadar geliştiği kadın üreme organı olan rahim de bir kişiden bir başkasına nakledilebilmektedir. Rahim kişinin hayatının devamı için gerekli bir organ olmayıp, yaşam kalitesini artırdığı için rahim nakli işlemleri kompozit doku nakli olarak nitelendirilmektedir. Bkz: Sevtap Metin, ‘The New Maternity Order: Uterus Transplant With Its Ethical and Legal Aspects’ (2023) 14 İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 304, 309. Kendisine rahim nakli yapılan kadın da erkeğin sperm hücresi ile kendi yumurta hücreleri veya üçüncü kişinin yumurta hücreleri ile dölenen embriyonun rahme yerleştirilmesi suretiyle çocuk sahibi olabilir. Eğer kendisine nakil yapılan kadının üreme hücreleri kullanılarak yapay döllenme gerçekleşirse çocuğu doğuran anne de çocuğun genetik olarak bağlı olduğu anne de aynı kişi olacağı için çalışmamız bağlamında bir sorun gündeme gelmez. Diğer yandan kendisine nakil yapılan kadın, üçüncü kişiye ait kadın üreme hücreleri vasıtasıyla çocuk sahibi olursa çalışmamız kapsamında yumurta nakli de gerçekleşmiş olacak ve anneliğe ilişkin bir değerlendirme gerekecektir. Bir kadının yumurtalıklarının başka bir kadına nakledilmesi halinde de bir organ nakli türü olan ve buna ilişkin hükümlere tabi olan yumurtalık nakli söz konusu olur. Bkz: Turgut (n 4) 55–56. Yumurtalık naklinde, doğan çocuk yumurtalığı nakledilen kadının genetik özelliklerini taşımaktadır. Bkz: Jacques Donnez ve Marie-Madeleine Dolmans, ‘Transplantation of Ovarian Tissue’ (2014) 28 Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology 1188, 1194. Yani burada da çocuğu doğuran anne ve genetik anne farklılaştığı için çalışmamız kapsamında incelenen annenin tespiti meselesi gündeme gelmektedir.

başka bir kadının rahmine yerleştirilir¹². Döllenmede kullanılan yumurta hücresi, embriyonun rahmine yerleştirileceği kadının tanıdığı birine ait olabileceği gibi anonim birinin de olabilir. Yurtdışında bu alanda hizmet veren üreme klinikleri ve hastaneleri aracılığıyla yumurta nakline başvurulduğunda yumurtası kullanılan kişi çoğu zaman anonim olmaktadır¹³. Yumurta nakli yoluyla döllen embriyonun kimin rahmine yerleştirildiği de önem arz eder. Embriyo, başka bir kadının yumurtasını kullanmak için sağlık merkezine başvuru yapan kadının rahmine nakledilebileceği gibi, çocuğu taşıyıp doğurması ve sonra kendilerine teslim etmesi için ayrı bir anlaşma yapılan taşıyıcı annenin rahmine de yerleştirilebilir. Her iki durumda da çocuğu doğuran biyolojik anne ile yumurtası kullanılan genetik anne farklıdır. Taşıyıcı annelik durumunda buna ek olarak kendi üreme hücreleri kullanılmayan ancak çocuğu sahiplenmek isteyen ve taşıyıcı anne ile bu konuda sözleşme akdeden sosyal anne de denklemin içine girmektedir. Sonuçta da çocuk ile hangi anne arasında soybağının kurulması gerektiği sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Hem spermin hem de yumurtanın heterolog yapay döllenme yoluna başvuran çiftin dışındaki kişilerden alınması yoluyla dölenen embriyonun kadın partnerin veya taşıyıcı annelik yapması konusunda anlaşılan başka bir kadının rahmine nakledilmesi, embriyo nakli olarak adlandırılmaktadır¹⁴. Embriyo naklini yumurta naklinden ayıran şey sadece yumurta hücresinin değil, sperm hücresinin de üçüncü kişiye ait olmasıdır. Bu bakımdan yumurta naklinde annenin kim olduğuna ilişkin tüm tartışmalar embriyo naklinde de aynı şekilde geçerlidir¹⁵.

Heterolog yapay döllenmenin en problemli ve dolayısıyla doktrinde de en çok incelenen türü taşıyıcı anneliktir. Taşıyıcı annelikte, çocuk sahibi olmak isteyen partnerler veya kişi ile taşıyıcı anne arasında, taşıyıcı anneye, sözleşmenin diğer

¹² Aydın (n 4) 16; Turgut (n 4) 55; Erol (n 4) 47; Ingeborg Schwenzer ve Michelle Cottier, 'Art. 252' içinde Thomas Geiser ve Christiana Fountoulakis (edn), *Basler Kommentar Zivilgesetzbuch*, C I (6. Baskı, Helbing Lichtenhahn Verlag 2018) n 7.

¹³ Türk vatandaşları tarafından da tercih edilmesi nedeniyle heterolog yapay döllenmenin yasal olduğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yer alan birkaç klinik ve hastanenin web siteleri incelendiğinde yumurtasını bağışlayanların anonim olduğu açıkça yazılmaktadır. Örnek olarak bkz: "Yumurta bağışı anonim olarak yapılması sebebiyle donörün kimliği gizli tutulur." <<https://cyprusivfhospital.com/tr/kibrista-yumurta-donasyonu-ile-tup-bebek-tedavisi/>> (E.T. 13.8.2025); "Yumurta donasyonunda çiftin tercih edeceği fertil bir yakını donör (bilinen donör) olarak kullanılabilmeyle birlikte ağırlıklı olarak kimliği çift tarafından bilinmeyen (anonim donör) donörler tercih edilmektedir." <<https://kolanbritishivfcenter.com/yumurta-donasyonu/>> (E.T. 13.8.2025); "Kıbrıs'ta donör kullanımı anonim olmalıdır. Yani, donör ve alıcısı hiçbir şekilde görüştürülemez veya iletişim bilgileri paylaşılamaz. Gizlilik çift tarafı çalışır. Yani, yumurta donörü de alıcı çift hakkında iletişim veya kişisel bilgiye sahip olamaz." <<https://www.kktctupbebek.com/tedavilerimiz/yumurta-donasyonu-ile-tup-bebek-tedavisi/>> (E.T. 13.8.2025).

¹⁴ Kayalı (n 5) 226; Erol (n 4) 34; Turgut (n 4) 62; Kırkbeşoğlu (n 5) 66; Andrea Büchler ve Sandra Clausen, 'Art. 4 Verbotene Praktiken', *Fortpflanzungsmedizinengesetz (FMedG) SHK - Stämpfli Handkommentar* (Stämpfli 2020) n 7; Kalaycı (n 5) 46; Schwenzer ve Cottier (n 12) n 7.

¹⁵ Turgut (n 4) 275; Erol (n 4) 172.

tarafına ya da üçüncü kişilere ait üreme hücrelerinden meydana gelen embriyonun, taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesi ve dünyaya gelen çocuğun anlaşmanın diğer tarafına teslimi hususunda sözleşme yapılır¹⁶. Bu bakımdan taşıyıcı annelik de birkaç farklı şekilde meydana gelebilir. Taşıyıcı annelik, taşıyıcı annenin ve sözleşmenin diğer tarafındaki erkeğin üreme hücrelerinden oluşan embriyonun; sözleşmenin diğer tarafındaki partnerlerin üreme hücrelerinden oluşan embriyonun veya sözleşmeye taraf olmayan üçüncü kişilerin üreme hücrelerinden oluşan embriyonun taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşebilir¹⁷. Taşıyıcı annelik, bizzat taşıyıcı annenin yumurta hücresi kullanılarak gerçekleştirildiğinde genetik ve biyolojik anne aynı kişi olacağı için soybağı hukuku ve analık karinesi bakımından bir tartışma meydana gelmez. Bu ihtimalde Türk Hukuku bakımından taşıyıcı anne ile sözleşme akdederek çocuğu sahiplenmek isteyen kadının (sosyal anne) elindeki imkan evlat edinmedir¹⁸. Taşıyıcı anneye sözleşme tarafı kadının veya üçüncü kişinin yumurta hücresiyle meydana gelen embriyonun nakledilmesi halinde ise biyolojik anne ve genetik anne farklılaştığı için çalışmamıza konu olan annelik sorunu doğar.

B. Heterolog Yapay Döllenmeye İlişkin Hukuki Düzenlemeler

Heterolog yapay döllenme, sağlık sebebiyle kendi üreme hücreleri veya rahmi ile çocuk sahibi olamayan, gebelik ve doğum ile uğraşmadan çocuk sahibi olmak isteyen ya da tek başına çocuk sahibi olmak isteyen kişiler tarafından başvuru bir yöntem olarak kabul edilmektedir¹⁹. Heterolog yapay döllenme, kadın vücudunu ve insanların üreme hücrelerini metalaştırması, doğanın düzenini bozması, soybağının karışmasına neden olması, çocuk ve kadın istismarının önünü açması, geleneksel aile bağlarını temelinden sarsması, dini değerlerle bağdaşmaması ve sınırlarının artık öngörülemez olması gibi birçok risk, etik ve ahlaki tartışma barındırmaktadır²⁰. Bu tartışmalar devletlerin hukuk politikalarına da etki etmiş ve

¹⁶ Aydın (n 4) 21; Ebru Şensöz Malkoç, ‘Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk’ (2015) 35 Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 13, 14; Kayalı (n 5) 226; Erol (n 4) 61–62.

¹⁷ Gülşah Sinem Tek, ‘AİHM’in Güncel Kararları Işığında Türk Medeni Kanunu’nun Soybağına İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi’ içinde Herdem Belen vd. (edn), *Çocuk Hukuku I ve II Sempozyum Tam Metin Kitabı* (On İki Levha 2023) 13; Aydın (n 4) 21–22; Şensöz Malkoç (n 16) 22–23; Turgut (n 4) 108 vd.; Erol (n 4) 65–66; Kalaycı (n 5) 70–71; Akar (n 4) 25; Katherine Voskoboynik, ‘Clipping the Stork’s Wings: Commercial Surrogacy Regulation and Its Impact on Fertility Tourism’ (2016) 26 Indiana International & Comparative Law Review 336, 340–341.

¹⁸ Sendi Yakuppur, ‘İleri Teknoloji Kullanılarak Gerçekleştirilen Taşıyıcı Annelik’, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, C I (On İki Levha 2019) 288.

¹⁹ Erol (n 4) 107 vd.; Turgut (n 4) 6 vd.

²⁰ Sevtap Metin, ‘Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik’, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 24–29; Müge Ürem, ‘Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar’, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 94, s. 98; Büchler ve Clausen (n 14) n 12.

bazı ülkelerde bu işlemler yasakken, bazı ülkelerde serbest hale getirilmiştir²¹. Seyahat imkanlarının ve sağlık turizminin dünyada son derece gelişmiş olması nedeniyle yasaklar, çiftlerin heterolog yapay dölleme yoluna başvurmasına engel olmamaktadır. O kadar ki, çiftlerin çeşitli sebeplerle heterolog yapay dölleme yoluna başvurmak üzere başka ülkelere giderek tedavi olması fertilitte turizmi adında yeni bir sağlık turizmi alanının gelişmesine yol açmıştır²². Buna izin verilen bir ülkede heterolog yapay dölleme yoluyla çocuk sahibi olan kişilerin çocukla aralarındaki soybağı ilişkisi kendi ülkelerinde bazen hukuki bir probleme dönüşmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti heterolog yapay döllemeyi yasaklamaktadır. 1979 yılında kabul edilen 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanuna (ODASANK) eklenerek 2018 yılında yürürlüğe

²¹ Örneğin Almanya'da Gesetz zum Schutz von Embryonen § 1 ile yumurta nakli, embriyo nakli ve taşıyıcı annelik açıkça yasaklanmıştır. İsviçre'de Fortpflanzungsmedizingesetz Art. 4 de benzer bir düzenleme içermektedir. Avusturya'da Fortpflanzungsmedizingesetz § 3 belirli şartlarla yumurta bağışına izin vermekte; §2 ise taşıyıcı anneliği ise yasaklamaktadır. Danimarka'da LBK nr 902 af 23/08/2019 sayılı Lov om Assisteret Reproduktion Kapitel 2 § 5 yumurta ve sperm bağışına cevaz verirken, Kapitel 3 § 12 kadın üreme hücrelerinin satışa konu olamayacağını ve § 13 taşıyıcı anneliğin de yasak olduğunu hüküm altına almaktadır. İspanya'da da durum benzerdir. 14/2006 sayılı Sobre Técnicas de Reproducción Humana Asistida m. 5 ve m. 11/4 (b) gamet, sperm ve yumurta bağışına cevaz verirken, m. 10'da taşıyıcı annelik açıkça yasaklanmış ve bu yolla doğan çocukların annesinin doğuran kadın olduğu da hüküm altına alınmıştır. Ayrıntılı bilgi ve diğer hukuk sistemlerindeki durum için bkz: Marina Wellenhofer, 'BGB § 1591 Mutterschaft', *Münchener Kommentar zum BGB* (9. Baskı, CH Beck 2024) n 37 vd.; Büchler ve Clausen (n 14) n 13.

²² Ayfer Uyanık, 'Fertilitte Turizminin Hukuki Arka Planı', *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, vol I (On İki Levha 2019) 2; Voskoboynik (n 17) 338; Stine Willum Adrian ve Charlotte Kroløkke, 'Passport to Parenthood: Reproductive Pathways In and Out of Denmark' (2018) 26 NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research 112, 114; Wellenhofer (n 21) n 1; Örneğin, Danimarka sperm bankalarının serbestçe ticari faaliyette bulunabilmesi nedeniyle fertilitte turizminin destinasyonlarından biri haline gelmiştir. Bkz: Adrian ve Kroløkke 117; Hindistan'da da taşıyıcı anneliğin 2002 yılında yasallaşmasından sonra ülke, ticari taşıyıcı anneliğin dünyadaki merkezi haline gelmiştir. Voskoboynik (n 17) 347. Ancak Hindistan kanun koyucusu taşıyıcı anneliğin ticari bir faaliyet olmasının önüne geçmeye karar vermiştir. 2019 tarihli Taşıyıcı Annelik Kanunu ile taşıyıcı annelik sözleşmelerinin ivazsız olarak akdedilebileceği ve ancak belirli şartlarla geçerli olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu yola başvurmak isteyen çiftlerin mevzuatta öngörülen şartların sağlandığını gösterir nitelikte uygunluk sertifikası ve gereklilik sertifikası temin etmeleri gerekmektedir. Bu konuda bkz: <<https://prsindia.org/billtrack/the-surrogacy-regulation-bill-2019>> (E.T. 25.9.2025); Ukrayna Medeni Kanunu m. 290'da fiil ehliyeti bulunan kişilerin üreme hücreleri bağışçısı olabileceği hüküm altına alınmıştır. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliği konusunda ise yasal bir düzenleme bulunmamasıyla birlikte sözleşme serbestisi ilkesi çerçevesinde söz konusu sözleşmeler geçerli kabul edilmektedir. Ukrayna Aile Kanunu m. 123'te ise taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocukların üreme hücreleri kullanılan genetik ebeveynler ile soybağının tesis edileceği hüküm altına alınmıştır. Aynı hükümde erkek eşin spermi ve üçüncü kişinin yumurtası kullanılarak meydana gelen embriyonun kadın eşe nakledilmesi sonucu dünyaya gelen çocuğun annesinin doğuran kadın olacağı da düzenlenmiştir. Hüküm taşıyıcı anneliğin soybağına ilişkin sonuçlarını heteroseksüel evli çiftler açısından düzenlediği için taşıyıcı annelik sözleşmesinin sadece evli ve heteroseksüel çiftler tarafından akdedilebileceği ileri sürülmektedir. Bkz: Emilia Sarnacka ve Ivan Demchenko, 'Legal Regulation of Surrogacy in Poland and Ukraine – a Comparative Analysis' (2024) 57 Review of European and Comparative Law 232–233; Voskoboynik (n 17) 348.

giren Ek m. 1 hükmüne göre; “Doğal yollarla çocuk sahibi olunamadığı veya tıbbi gereklilik bulunduğu hâllerde, kadın ve/veya erkeğin üreme hücrelerinin tıbbi yöntemlerle döllenmeye elverişli hâle getirilmek ve vücut içinde veya dışında döllenmesini sağlamak suretiyle üreme hücreleri veya embriyo anne adayına uygulanabilir... Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır. Başkasına ait üreme hücresi ve/veya embriyonun kullanılması suretiyle donasyon işlemi yapılması ve bu amaçla üreme hücresi ve/veya embriyo bağışlanması, satılması, bulundurulması, kullanılması, saklanması, taşınması, ithalatı, ihracatı ve bu işlemlere aracılık edilmesi yasaktır.” Kanun, açıkça yumurta, sperm, embriyo bağışını ve taşıyıcı anneliği yasaklamaktadır. ODASANK m. 15 ile de bu yasağın ihlali halinde uygulanacak yaptırım hüküm altına alınmıştır. Buna göre, “Bu kanuna aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayan, aşılayan, bulunduran, kullanan, saklayan ve nakledenlerle bunların alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya komisyonculuğunu yapanlar veya bu fiilleri özendiren, bunlara yönlendiren veya bunlara yönelik ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında, fiil daha ağır cezayı gerektiren bir suç teşkil etmediği takdirde üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.” Görüleceği üzere yaptırım sadece tıbbi müdahaleyi gerçekleştiren veya altyapısını hazırlayan sağlık çalışanlarına veya araçılara değil, çocuk sahibi olmak için bu yola başvuran kişilere ve üreme hücresi kullanılanlara da uygulanacaktır. Heterolog yapay döllenmenin Türk Ceza Kanunu m. 231 uyarınca soybağını değiştirme suçu teşkil ettiği de kabul edilmektedir²³.

ODASANK Ek m. 1 ve m. 15 yürürlüğe girmeden önce 30.9.2014 tarih ve 29135 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTE), heterolog yapay döllenmeyi açıkça hüküm altına alan tek hukuki düzenleme idi. Hala yürürlükte olan ÜYTE m. 1 ve m. 19/II uyarınca üremeye yardımcı tedavilerden ancak evli çiftler yararlanabilir. ÜYTE EK 17’de de şu hüküm yer almaktadır: “ÜYTE uygulanacak eşlere sadece kendilerine ait üreme hücreleri uygulanır. Herhangi bir şekilde donör kullanılması, donör kullanılarak embriyo elde edilmesi, adaylardan alınan yumurta ve sperm ile elde edilen embriyoların başka adaylarda, aday olmayanlardan alınanların da adaylarda kullanılması ve uygulanması yasaktır. Bu yasaklara aykırı olarak elde edilen gebeliklerin herhangi bir aşamada tespit edilmesi durumunda, merkezin ruhsatı/faliyet izni ve bu işlemi yapan kişilerin sertifikaları iptal edilir. Ayrıca bu kişilerin bir daha merkezlerde çalışmasına izin verilmez ve adli yünden işlem yapılmak üzere cumhuriyet savcılığına bildirilir.” ÜYTE de sperm, yumurta veya embri-

²³ Gülen Sinem Tek, ‘Türk Hukukunda Kadının Vücudu Üzerindeki Tasarruf Hakkını Sınırlayan Düzenlemeler’, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 119.

yo bağışını ve taşıyıcı anneliği açıkça yasaklamaktadır. Ancak ne ÜYTE ne de ODASANKH soybağı hukuku açısından bir yaptırım ve düzenleme içermektedir²⁴.

Sonuç olarak Türk Hukukunda sadece evli çiftlerin üreme hücreleri ile gerçekleştirilen homolog yapay dölleme yasal olup heterolog yapay döllemenin tüm türleri yasaklanmıştır. Ancak bu yasak, yukarıda da ifade edildiği üzere, çiftlerin yurtdışına giderek orada bu işlemleri gerçekleştirmesini engelleyememektedir. Ayrıca daha az karşılaşılrsa da homolog yapay dölleme yoluna başvuran kadınların yumurtalarının veya çiftlerin embriyolarının kasten veya ihmelen karışması neticesinde heterolog yapay döllemenin gerçekleşmesi de mümkündür²⁵.

Kanaatimizce, çocuk sahibi olma arzusu insani bir duygu olsa da bunun nasıl gerçekleştirildiği önemlidir. Yetişkinlerin çocuk sahibi olabilmesi için çocukların neseplerinde karışıklık yaratılması, menfaatlerinin zedelenmesi riskinin artırılması yerinde değildir. Hele ki, üreme hakkının ticari bir faaliyete dönüşmesi son derece sıkıntılıdır. Bu nedenle Türk Hukukunda heterolog yapay döllemenin yasaklanmasının yerinde olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte yasağa rağmen kasıtlı ya da ihmelen heterolog yapay dölleme yoluyla dünyaya gelen çocukların soybağına ilişkin olarak kanunkoyucunun düzenleme yapmasının kamu düzeninin, genel ahlakın, çocuğun üstün menfaatinin ve hukuk güvenliğinin korunabilmesi için elzem olduğunu da değerlendirmekteyiz.

II. ANALIK KARİNESİ VE HETEROLOG YAPAY DÖLLENMEDE UYGULANABİLİRLİĞİ

A. Analık Karinesinin Anlamı

Her çocuk ana ve babasına hukuken soybağı ile bağlanır²⁶. Soybağının tesisi ana ve baba bakımından farklılaşır. Babanın çocuğun doğumunda bir dahli olmadığı için çocuk ile arasındaki soybağı doğal bir olguya değil, hukuki bir duruma dayanır. Buna göre baba ile çocuk arasındaki soybağı ana ile evlilik, tanıma veya babalık hükmü ile kurulur (Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 282/II). Baba ile çocuk

²⁴ Rona Serozan, *Çocuk Hukuku* (2. Baskı, Vedat 2005) 167.

²⁵ Erol (n 4) 131. ABD’de gerçekleşen bir olayda sperm donörü kullanarak hamile kalmak isteyen bir kadına yanlışlıkla bir başkasına ait embriyo transfer edilmiştir. Gerçekler çocuğun doğumundan sonra ortaya çıkmış ve genetik aile ile yaşanan hukuki uyumsuzluk sonrasında çocuk genetik aileye verilmiştir. Bkz: <<https://apnews.com/article/ivf-lawsuit-fertility-clinic-embryo-97190518b80b0805494fc4897c477073>> (E.T. 13.8.2025). Avusturalya’da gerçekleşen benzer bir olay için bkz: <<https://www.tgrthaber.com/dunya/tup-bebek-tedavisinde-buyuk-skandal-baskasinin-bebegini-dogurmus-3212908>> (E.T. 13.8.2025).

²⁶ Andrea Büchler ve Sandra Clausen, ‘Fortpflanzungsmedizin Und Kindeswohl! Kindeswohl Und Fortpflanzungsmedizin?’, *Die Praxis des Familienrechts* (Stämpfli 2014) 234; Tülay Aydın Ünver ve Şeyda Dursun Karaahmetoğlu, ‘Ana ile Çocuk Arasında Kurulan Soybağının Reddi’, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, C I (On İki Levha 2019) 300; Kırkbeşoğlu (n 5) 8; Ahmet M Kılıçoğlu, *Aile Hukuku* (8. Baskı, Turhan 2024) 515; Akar (n 4) 17; Mustafa Dural, Tufan Öğüz ve Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku Aile Hukuku*, C III (20. Baskı, Filiz Kitabevi 2025) 294.

arasındaki soybağı tanınmanın iptali (TMK m. 297 vd.) veya soybağının reddi davalarıyla (TMK m. 286 vd.) ortadan kaldırılabilir. Çocuk ile ana arasındaki soybağı ise doğal bir olgu olan doğuma dayanır. Roma Hukukundan bu yana anneliğin belirlenmesinde esas alınan bu olgu, *anne her zaman bellidir (mater semper certa est)* ilkesinin de temelini oluşturur²⁷. Doğum olgusu, çocuk ile ana arasındaki kan bağının o kadar açık bir ispatıdır ki, hukuk sistemleri bu olguya dayalı olarak analık karinesini düzenlemiştir. Örneğin, Mehaz İsviçre Medeni Kanunu (ZGB) Art. 252/I, Alman Medeni Kanunu (BGB) § 1591 ve Avusturya Medeni Kanunu (ABGB) § 143'te çocuğu doğuran kadının anne olduğu karinesi düzenlenmiştir. Common Law yaklaşımını takip eden hukuk sistemlerinde de durum farklı değildir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), federal bir kanun olan 2017 tarihli Uniform Parentage Act (UPA) Art. 2 Section 201'de taşıyıcı anneliği düzenleyen Art. 8'deki şartlar gerçekleşmediği müddetçe çocuk ile onu doğuran kişi arasında soybağının kurulacağı hüküm altına alınmıştır²⁸. İngiliz Hukukunda da Human Fertilisation and Embryology Act (HFEA) m. 33'te doğuran kadının ana olduğu kabul edilmiş ancak m. 54'te heterolog yapay döllenme halinde belirli şartlarla çocuğun genetik veya sosyal annesinin nüfusuna yazılmasına cevaz verilmiştir²⁹. Türk Hukukunda TMK m. 282/I de çocuk ile ana arasındaki soybağının doğumla kurulacağını hüküm altına almıştır. Çocukla ana arasında soybağı kuran ikinci yol ise evlat edinmedir (TMK m. 282/III). Ancak evlat edinmenin hısımlık, miras hakkı ve evlenme yasaklarına ilişkin hukuki sonuçları doğumla kurulan soybağından farklıdır.

Kadın üreme hücreleri kullanılarak heterolog yapay döllenme yöntemlerinin uygulanmadığı dönemlerde analık karinesi aksinin ispatı mümkün olmayan bir kesin karine olarak kabul edilmekteydi³⁰. Bu karineye göre çocuğun gerçek annesi dışında bir kadının nüfusuna kaydedilmesi, çocuk ile nüfus sicilinde görünen ana arasında bir soybağı tesis etmez. Bu durumda çocuğun gerçek annesi ile arasındaki soybağı, bir tespit davası niteliğinde olan nüfus kaydının düzeltil-

²⁷ Stephanie Wiesner-Berg, “‘Babyklappe’ Und ‘Anonyme Geburt’: - Rechtskonflikte Zwischen Mutter Und Kind?”, *Die Praxis des Familienrechts* (Stämpfli 2010) 528; Ungan Çalışkan (n 10) 500; İpek Nurcan, ‘Roma Hukukunda Hısımlık’ (2015) 21 Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 167, 183 dn. 44; Kayalı (n 5) 241; Süleyman Sirac ve Mehtap İpek İşleyen, ‘Türk Hukukunda Soybağının Kurulması’ (2018) 4 İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 105, 112; Cem Baygın ve Ahmet Nar, *Medeni Hukuk Dersleri Aile Hukuku*, C 2 (Yetkin 2025) 393; Schwenzer ve Cottier (n 12) n 6; Andrea Büchler ve Nora Bertschi, ‘Gewünschtes Kind, Geliehene Mutter, Zurückgewiesene Eltern?’ (2013) *FamPra.ch Die Praxis des Familienrechts* 33, 40.

²⁸ Kanun metni için bkz: <<https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-96?CommunityKey=c4f37d2d-4d20-4be0-8256-22dd73af068f&tab=librarydocuments>> (E.T. 24.9.2025).

²⁹ Kanun metni için bkz: <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>> (E.T. 24.9.2025). Bu şartlarla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Turgut (n 4) 130–131.

³⁰ Serozan (n 24) 165; Tek (n 17) 27; Aydın (n 4) 36; Kayalı (n 5) 241; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 302; Turgut Akıntürk ve Derya Ateş, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*, C 2 (23. Baskı, Beta 2021) 328; Akar (n 4) 23; Büchler ve Bertschi (n 27) 40.

mesi davası ile tespit edilir³¹ ve kayıt düzeltilir³². Çocuğun doğuran kadın dışında biriyle arasındaki soybağı ise evlat edinme yoluyla kurulabilir. Türk Hukukunda evlat edinmeden sonra da çocuk ve biyolojik ailesi arasındaki soybağı ve hısımlık ilişkisi devam etmektedir (TMK m. 314/IV)³³. Yani evlat edinme kurumu, hukukumuz bakımından soybağının tekliği ilkesine istisna teşkil eder³⁴. Her ne kadar nüfus kütüğünde anne hanesinde evlat edinen kişinin adı yazsa da çocuk ile biyolojik annesi arasındaki soybağı da devam edeceğinden, analık karinesi de varlığını muhafaza edecektir.

Üreme teknolojilerindeki gelişmeler, Roma Hukukundan beri sarsılmaz bir olgu olan doğumun, anneliği gerçekten ispatlayıp ispatlamadığını tartışmalı hale getirmiştir. Heterolog yapay dölleme uygulamaları, genetik ve biyolojik anneyi farklılaştırdığı için analık karinesinin hala kesin karine olarak kabul edilip edilemeyeceği de gündeme gelmiştir. İngiliz ve ABD Hukukları gibi heterolog yapay döllemeye izin veren sistemlerde, çocuk ile anne arasındaki soybağının tesisinde bu yöntemler de dikkate alınmaya başlamış ve doğumdan sonra soybağının her zaman biyolojik anne ile değil, duruma göre genetik anne veya hatta sosyal anne ile kurulmasına da imkan tanınmıştır³⁵. Türk Hukuku gibi mevzuatında heterolog yapay dölleme yoluyla gerçekleşen doğumlarda analık karinesinin akıbetine ilişkin açık bir düzenleme bulunmayan sistemlerde ise doktrin de lege fera ve de lege ferenda çözümler üretme yoluna gitmiştir. Ana ile soybağının çocuğun üstün yararı, aile birliğinin korunması, miras, velayet, hısımlık gibi birçok hukuki yönü olduğu için analık karinesinin heterolog yapay döllemedeki durumunun yeniden değerlendirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

B. Heterolog Yapay Döllemede Annenin Tespitine İlişkin Görüşler

1. Genel Olarak

Heterolog yapay döllemede biyolojik anneye mi genetik anneye mi üstünlük tanınması gerektiği hususunda doktrinde üç temel görüş ile karşılaşılmalıdır. Bu görüşlerden ilki, çocuk ile biyolojik anne arasındaki soybağına, ikincisi, çocuk ile genetik anne arasındaki soybağına üstünlük tanımaktadır. Üçüncü

³¹ Aydın Zevkililer, Emre Cumalıoğlu ve Mehmet Beşir Acabey, *Medeni Hukuk III Aile Hukuku* (Adalet 2024) 336; Hüseyin Hatemi, *Aile Hukuku* (10. Baskı, On İki Levha 2023) 143; Kırkbeşoğlu (n 5) 15.

³² Serozan (n 24) 165; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 304; Zeynep Özcan, ‘Soybağının Kurulması: Genel Hükümler ve Tanıma’ içinde Metin İkizler ve Özlem Tüzüner (edn), *Medeni Hukuk Aile Hukuku*, C 2 (2. Baskı, Adalet 2024) 318; Süleyman Yılmaz, *Medeni Hukuk Aile Hukuku*, C 3 (2. Baskı, Yetkin 2025) 439; Dural, Öğüz ve Gümüş (n 26) 296.

³³ Ali Er, 4721 Sayılı *Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Küçüklerin Evlat Edinilmesi* (Filiz 2020) 93; Dural, Öğüz ve Gümüş (n 26) 374; Murat Aydoğdu, *Çağdaş Hukuki Gelişmeler Işığında Evlat Edinme* (2. Baskı, Adalet 2010) 70.

³⁴ Er (n 33) 94.

³⁵ Bu konuda bkz: UPA Art. 8, HFEA Art. 54.

görüş ise her iki anne ile de çocuk arasında soybağı tesis edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışmamız kapsamında heterolog yapay döllenme neticesinde dünyaya gelen çocuğun annesinin tespiti bakımından da her bir görüş ayrı ayrı incelenecek ve görüşlere ilişkin değerlendirmelerimize ise kendi görüşümüzü açıklarken yer verilecektir.

2. Biyolojik Anneye Üstünlük Tanıyan Görüş

Çocuk ile anne arasında gebelik ve doğum yoluyla meydana gelen bağa üstünlük tanıyan görüşe göre³⁶, heterolog yapay döllenmede de analık karinesi kesin karine olarak kabul edilmelidir. Bu görüşe gerekçe olarak gösterilen hususlardan ilki, çocuk ve biyolojik anne arasında gebelik ve doğumla oluşan simbiyotik bağın üreme hücresi kullanılan genetik anne ile çocuk arasında kurulamamasıdır³⁷. Ayrıca genetik annenin tespitinin zor ve çoğu zaman da imkansız olmasının, biyolojik anneyi tercih etmeyi daha güvenilir kıldığı da belirtilmektedir³⁸. Biyolojik anne ile olan soybağının reddinin önünü açmanın çocuğun en azından bir süre annesiz kalmasına sebep olabileceğine ve çocuğun üstün yararını ihlal edebileceğine ilişkin risk de bu görüşün dayanaklarından birini teşkil etmektedir³⁹. Türk Hukuku özelinde ileri sürülen bir gerekçe de Türk Medeni Kanununun yürürlüğe girdiği tarihte heterolog yapay döllenme yöntemlerinin ülkemizde ve dünyada bilinmesidir. Kanun koyucunun buna rağmen heterolog yapay döllenmede analık karinesinin aksinin ispat edilip edilemeyeceğine ilişkin bir düzenleme yapmamış olmasının, bunun olumsuz bir irade ile düzenlediği şeklinde yorumlanması gerektiği ve analık karinesinin kesin karine vasfını koruduğu ileri sürülmektedir⁴⁰. Temelde biyolojik anneye üstünlük tanıyan ancak genetik özellikleri de

³⁶ Serozan (n 24) 166–168; Tek (n 17) 27; Ağaoğlu (n 4) 468; Mehmet Beşir Acabey, *Soybağı* (Güncel Hukuk Yayınları 2002) 221; Turgut (n 4) 60–61; Sirac ve İşleyen (n 27) 113; Zevkliler, Cumaloğlu ve Acabey (n 31) 334 vd.; Özcan (n 32) 318 dn. 15; Mehmet Erdem ve Aslı Makaracı Başak, *Aile Hukuku* (Seçkin 2022) 335; Baygın ve Nar (n 27) 396; Abdullah Emre Kayaalp, *Türk Hukukunda Soybağı ve Soybağının Reddi* (Yetkin 2023) 185; Cem Baygın, *Soybağı Hukuku* (On İki Levha 2010) 18; Schwenzer ve Cottier (n 12) n 9; Kırkbeşoğlu (n 5) 59–60, s. 76–79; Ürem (n 20) 96; Seda Ergüneş, ‘Yapay Döllenme’, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 174; Wellenhofer (n 21) n 17; Christine Budzikiewicz, ‘BGB § 1591 Mutterschaft’, *Jauernig, Bürgerliches Gesetzbuch* (19. Baskı, CH Beck 2023) n 2; Cordula Lötscher ve Johannes Reich, ‘Art. 252’, *CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht* (4th edn, Schulthess 2023) n 8; Büchler ve Clausen (n 26) 235; Claudia Stehli, ‘Art. 252’, *ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch OFK - Orell Füssli Kommentar (Navigator.ch)* (4. Baskı, Orell Füssli 2021) n 2; Akar (n 4) 26.

³⁷ Serozan (n 24) 166; Turgut (n 4) 60.

³⁸ Serozan (n 24) 167.

³⁹ Acabey (n 36) 221; Ürem (n 20) 96.

⁴⁰ Tek (n 17) 27; Ancak doktrinde kanun koyucunun bunu bilinçli olarak düzenleme dışı bırakmadığı ve esasında kanunu düzenlerken yapay döllenmeyi dikkate almadığı da ileri sürülmektedir. Bkz. Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 299; Zevkliler, Cumaloğlu ve Acabey (n 31) 328.

göz ardı edemeyen bir görüşe göre⁴¹, biyolojik anne ile soybağı reddedilemese de evlenme yasakları ve mirasçılık bakımından hem biyolojik hem de genetik anne dikkate alınmalıdır.

Biyolojik anneye üstünlük tanıyan görüş kapsamında taşıyıcı annelik sözleşmesi yoluyla çocuk sahibi olan kişilerin doğan çocuğu nasıl sahiplenebileceği sorusu gündeme gelir. Çünkü taşıyıcı annelikte, çocuğu doğuran biyolojik anne çocuğu sahiplenmek istememekte ve doğumdan sonra sözleşmenin diğer tarafına vermek üzere çocuğu taşımaktadır. Bu durumda çocuk ile üreme hücresi kullanılan genetik anne arasındaki soybağının tesisi ancak evlat edinme yoluyla gerçekleşebilir⁴². Bunun için de biyolojik annenin rızası dahil olmak üzere evlat edinme için aranan tüm şartlar da gerçekleşmelidir (TMK m. 305 vd.). Alman Federal Mahkemesi de bir kararında benzer bir hüküm vermiştir. Karara konu olayda, Alman Hukuku taşıyıcı anneliğe cevaz vermediği için Alman vatandaşı olan çift Ukrayna'ya giderek kendi üreme hücreleri ile taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olmuştur. Ancak çocuğun Almanya'da genetik annenin nüfus kütüğüne kaydı sağlanamamıştır. Bunun üzerine açılan davada Federal Mahkeme, çocuk ile genetik anne arasındaki soybağının evlat edinme yoluyla tesis edilebileceğine hükmetmiştir⁴³.

Biyolojik anaya üstünlük tanıyan ve analık karinesini kesin karine olarak gören yazarların bir kısmı rıza dışı yumurta ve embriyo naklinde buna bir istisna da öngörmektedir. Buna göre, biyolojik anneye kendi rızası dışında başkasının yumurtasının veya embriyosunun nakledilmesi halinde, biyolojik anne tarafından soybağının reddi mümkün olmalıdır⁴⁴.

⁴¹ Kırkbeşoğlu (n 5) 79.

⁴² Zevkliler, Cumalıoğlu ve Acabey (n 31) 335; Baygın (n 36) 18; Serozan (n 24) 167; Ungan Çalışkan (n 10) 500; Ağaoğlu (n 4) 468; Baygın ve Nar (n 27) 396; Hayrunnisa Özdemir, 'Yapay Döllenme ve Soybağı', *Prof. Dr. Mustafa Dural'a Armağan* (Filiz 2013) 897; Hayrunnisa Özdemir ve Ahmet Cemal Ruhi, *Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları* (On İki Levha 2016) 796; Ergüneş (n 36) 176; Schwenzer ve Cottier (n 12) n 10.

⁴³ BGH XII ZB 530/17. Karar metni için bkz: <<https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&Datum=2019-3&Seite=3&nr=94770&>> (E.T. 7.8.2025).

⁴⁴ Schwenzer ve Cottier (n 12) n 9; Haluk N Nomer, 'Suni Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri', *Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan* (Beta 2000) 573; Yumurta nakli bakımından bu yönde: Özdemir (n 42) 892; Özdemir ve Ruhi (n 42) 792; Bu hakkın her zaman söz konusu olmaması gerektiği de ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre, çocuğun yanlış yumurta transferinde bir suçu olmadığı için genetik annenin çocuğa sahip çıkması veya bilinmemesi hallerinde biyolojik anne soybağını reddedememelidir. Saibe Oktay-Özdemir ve Gülen Sinem Tek, 'Türk Hukukundaki Tıp Bilimindeki Gelişmelerin Soybağına Etkileri', *Prof. Dr. Mustafa Dural'a Armağan* (Filiz 2013) 915-916; Genetik annenin tespit edilememesi halinde benzer yönde bkz: Kayaalp (n 36) 180.

3. Genetik Anneye Üstünlük Tanıyan Görüş

Heterolog yapay döllenmenin kaçınılmaz olarak analık karinesinin hukuki niteliğini etkilediğini savunan görüşe göre⁴⁵, anneliğin tespitinde genetik bağa üstünlük tanınmalıdır. Kanun koyucunun analık karinesini yumurta sahibi ile doğuran kişinin aynı olduğu varsayımından hareketle düzenlemiş olduğu, heterolog yapay döllenmenin yarattığı kanun boşluğunun genetik anneye öncelik tanınarak doldurulması gerektiği belirtilmektedir⁴⁶. Böylece doğumla birlikte biyolojik ana ile çocuk arasında kurulan soybağının aksi ispat edilebilmeli ve çocuk ile genetik anne arasında soybağı tesis edilebilmelidir⁴⁷. Genetik bağa göre soybağı tesisinin, çocuğun bedensel ve ruhsal özelliklerini belirlemenin yanı sıra, çocuğun üstün menfaatini ve gelecek nesillerin sağlığını da koruyacağı belirtilmektedir⁴⁸. Çocukla biyolojik anne arasındaki bağın sıvı aşamasında iken tıbben genetik bağın çocukla genetik anne arasında olması da bu görüşün dayanakları arasında gösterilmektedir⁴⁹. Ayrıca evli bir kadının, başka bir erkeğin spermi kullanılarak doğurduğu çocuk ile erkek eş arasındaki soybağı reddedilebilir ve genetik baba ile çocuk arasında soybağı kurulabilirken, genetik anneye bu hakkın hiçbir şekilde tanınmamasının eşitlik ilkesini de ihlal ettiği ileri sürülmektedir⁵⁰.

Analık karinesinin aksinin ispat edilmesinin önü açılırsa çocuğun en azından bir süre anasız kalma ve dolayısıyla üstün yararının ihlal edilmesi riskinin bulunduğu yönündeki eleştiriye karşı ileri sürülen ilk çözüm önerisi, çocuğun bu durumda koruma altına alınması veya biyolojik anne ile olan soybağının genetik anne ile soybağı tesis edilene kadar devam edeceğinin kabul edilmesidir⁵¹. Buna göre, analığın reddinde babanın soybağını reddinden farklı olarak biyolojik ana çocuğu doğurmuştur. Soybağını reddeden babanın ise çocuğun doğumunda dahil bulunmamaktadır. O yüzden de anneliğin reddi ile tespiti eş zamanlı olmalıdır⁵². Konuya eşitlik ilkesi üzerinden yaklaşarak getirilen diğer çözüm önerisine göre ise, çocuk ile baba arasındaki soybağının reddi halinde de çocuğun genetik baba-

⁴⁵ Aydın (n 4) 68–69; Nomer (n 44) 563; Başak Baysal, ‘Çocuğun Kökenini Öğrenme Hakkı’, *Prof. Dr. Rona Serozan’a Armağan*, C I (On İki Levha 2010) 517; Yakuppur (n 18) 290–291; Erol (n 4) 50, 68, 170; Urgan Çalışkan (n 10) 501; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 323 vd.; Halil Ahmet Bakırcı, ‘Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Sonrasında Ananın Soybağının Reddi Davası Açma Hakkı’ 22 Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 69, 80; Taşıyıcı annelikte sosyal anneye annelik davası açma hakkının tanınması gerektiği yönünde bkz: Parlak Börü (n 10) 102.

⁴⁶ Nomer (n 44) 565; Erol’a göre, çocukla genetik anne arasındaki bağ öncelikli olsa da çocuğun menfaatinin korunabilmesi için genetik annenin çocukla bağ kurmak istemediği ihtimalde biyolojik anne ile çocuk arasında soybağı tesisine de imkan verilmelidir. Erol (n 4) 50.

⁴⁷ Nomer (n 44) 566; Yakuppur (n 18) 291.

⁴⁸ Aydın (n 4) 68.

⁴⁹ Baysal (n 45) 517.

⁵⁰ Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 324.

⁵¹ Erol (n 4) 182; Nomer (n 44) 572.

⁵² Nomer (n 44) 572.

sına bağlanmasına kadar geçen sürede babasız kalma riski mevcut olup, ana ile soybağının reddi söz konusu olduğunda da bu risk kabul edilebilmeli ve çocuk anasız kalacak olsa da bu dava açılabilirdir⁵³.

Anneliğin tespitinde çocuğu sahiplenme iradesini dikkate alanlar da bulunmaktadır. Çocuğu sahiplenme iradesi, ABD'nin Kaliforniya Eyaleti Yüksek Mahkemesi⁵⁴ tarafından Johnson v. Calvert (1993)⁵⁵ davasında verilen kararlar anneliğin tespitinde önem kazanan bir kritere dönüşmüştür. Karara konu olayda, taşıyıcı anne Anna Johnson, Calvert çiftinin (Mark ve Crispina Calvert) üreme hücrelerinden oluşturulan embriyoyu taşıyarak bebeği doğurmuştur. Ancak taraflar arasında bebeğin kime ait olacağına ilişkin uyuşmazlık çıkınca konu mahkemeye taşınmıştır. Mahkeme hem doğumu yapan taşıyıcı annenin hem de yumurtası kullanılan genetik annenin annelik iddiasında bulunabileceğini; ancak hukuken yalnızca birinin anne sayılabileceğini belirtmiştir. Bu çerçevede mahkeme, taraflar arasındaki sözleşmeyi kamu düzenine aykırı bulunmayarak geçerli kabul etmiş ve tarafların döllenme anındaki iradelerini karara esas almıştır. Döllenme anında Anna Johnson'un çocuğu sahiplenme iradesinin olmadığını ancak Crispina Calvert'in çocuğun annesi olma iradesinin bulunduğunu dikkate alarak, hukuken annenin yumurta sahibi Crispina Calvert olduğuna hükmetmiştir. Doktrinde de bu karardan esinlendiğini düşündüğümüz bir görüşe göre⁵⁶, yumurta naklinde, çocuğu doğuran anne en baştan çocuğu sahiplenme iradesi ile hareket etmiş ve yumurta bağışlayan da bu amaç için bağışta bulunmuşsa, biyolojik anne soybağını reddedemeyecek ve genetik anne de annelik iddiasında bulunamayacaktır.

⁵³ Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 324–325.

⁵⁴ Amerika Birleşik Devletleri'nde taşıyıcı annelik sözleşmelerinin geçerliliği, eyaletler arasında farklılık göstermektedir. 2025 yılı itibarıyla, eyaletlerin büyük çoğunluğu gerek yasal düzenlemelerle gerekse mahkeme kararları ile taşıyıcı anneliğe cevaz vermektedir. Yine de Arizona, Indiana, Kentucky, Nebraska Eyaletlerinde taşıyıcı annelik sözleşmeleri geçersizdir. Her bir eyaletin taşıyıcı anneliğe ilişkin hukuki durumu için bkz: <<https://joyoflife.com/blog-post/your-guide-to-surrogacy-laws-by-state-2025/>> (E.T. 25.9.2025). Kaliforniya Eyaleti Hukuku uyarınca bu sözleşmeler geçerlidir. Nitekim, hem sperm hem de yumurtanın üçüncü kişilerden temin edilerek embriyo başı yoluyla gerçekleştirilen bir taşıyıcı annelik sözleşmesinden kaynaklanan In re Marriage of Buzzanca (1998) davasında, taşıyıcı anne ile sözleşme yapan çiftin sonradan boşanması ve erkeğin çocuğu sahiplenmek istememesi üzerine, Kaliforniya Yüksek Mahkemesi erkeğin yapay döllenmeye rıza göstermesi nedeniyle çocuğun varlığından hukuken doğrudan sorumlu olduğuna ve çiftin, taşıyıcı annenin doğurduğu çocuğun hukuken ana ve baba sıfatını taşıyacağına hükmetmiştir. Karar için bkz: <<https://law.justia.com/cases/california/court-of-appeal/4th/61/1410.html>> (E.T. 8.8.2025).

⁵⁵ <<https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/4th/5/84.html>> (E.T. 7.8.2025). Karar hakkında ayrıntılı değerlendirme için bkz: Nuray Ekşi, 'Mahkeme Kararlarında Sınırşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar' (2016) 36 Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 1, 27–29.

⁵⁶ Nomer (n 44) 568; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 325; Yumurta naklinde, biyolojik annenin analığı reddetmesinin hakkın kötüye kullanılması niteliğinde olduğu, ancak çocuğun biyolojik ana ile olan soybağının reddini talep edebileceği görüşü için bkz: Hatice Kübra Ercoşkun Şenol, 'Soybağı' içinde Şebnem Akipek Öcal ve Hayrunnisa Özdemir (edn), *Aile Hukuku* (Seçkin 2024) 333.

Burada evlenme yasaklarına ilişkin bir sakınca bulunmadığı ileri sürülmektedir. Çünkü çocuk ile genetik ana arasında hukuki soybağı kurulmasa bile doğal soybağı mevcut olup evlenme yasakları bakımından bu yeterlidir⁵⁷. Taşıyıcı annelikte ise her iki annenin de baştaki iradesi çocuğu onu sahiplenmek isteyen genetik anneye teslim etmek olduğu için annelik reddedilebilecek ve hem biyolojik hem de genetik anne bu davayı açabilecektir⁵⁸. Bu noktada taşıyıcı anne olmayı kabul eden kişinin sonradan analığı reddetmesi hakkın kötüye kullanılması olarak da değerlendirilmeyecektir⁵⁹. Hatta taşıyıcı annelik, başvuru kadını ve taşıyıcı anne dışındaki üçüncü kişinin yumurtası ile gerçekleştiği takdirde de çocuğu döllenme sırasındaki sahiplenme iradesi dikkate alınarak çocuk ile sosyal anne arasında soybağı tesis edilebilmelidir⁶⁰.

Analık karinesinin adi karine olarak kabulü halinde, çocuk ile biyolojik anne arasındaki soybağının ortadan kaldırılma usulü konusunda da kanunda boşluk bulunmaktadır. Bir görüşe göre⁶¹, bu boşluğun doldurulmasında baba ile soybağının reddine ve babalık davasına ilişkin hükümlerden bünyesine uygun düştüğü ölçüde yararlanılabileceği ileri sürülmektedir. Konuyu taşıyıcı annelik özelinde değerlendiren diğer görüşe göre⁶² ise taşıyıcı annenin çocuğu genetik anneye teslimden kaçınması halinde nüfus kaydının düzeltilmesi davası açılarak genetik anne ile çocuk arasındaki soybağı tesis edilebilir.

4. Çift Annelik Görüşü

Çocukla ana arasındaki soybağında analık karinesini adi veya kesin karine olarak görmenin ötesine giden bir görüş daha mevcuttur. Bu görüşe göre⁶³, heterolog yapay döllenme yoluyla dünyaya gelen çocuk biri doğumu yapan hukuki biri de üreme hücresi kullanılan genetik iki farklı anneye sahiptir. Hukuk düzenimiz ise ana babanın tekliği ilkesini kabul ettiği için heterolog döllenmenin yarattığı çifte analık konusunda kanun boşluğu bulunur ve bu boşluğun içtihat yoluyla tamamlanması gerekir. Çift annelik görüşünde çözümün iki anneli ve hatta iki babalı bir sistem ile sağlanacağı kabul edilmektedir. Böylece genetik ana babanın, hukuken velayet hakkına sahip olmasa da soybağının sağladığı haklardan

⁵⁷ Nomer (n 44) 568.

⁵⁸ ibid 571; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 327.

⁵⁹ Nomer (n 44) 571.

⁶⁰ Yakuppur (n 18) 291–292.

⁶¹ Nomer (n 44) 567; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 325; Erol (n 4) 190 vd.

⁶² Ungan Çalışkan (n 10) 501.

⁶³ Oktay-Özdemir ve Tek (n 44) 913–916, s. 919; Hatemi (n 31) 145; Burcu Kalkan Oğuztürk, *Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar* (Vedat 2011) 392; Belirtmek gerekir ki, Kalkan Oğuztürk yumurta nakli bakımından bu görüşü kabul etmekle beraber taşıyıcı annelikte analık karinesini adi karine olarak kabul etmiş ve hem biyolojik hem de genetik ananın çocuğun genetik anaya bağlanması için dava açabileceğini kabul etmiştir. Bkz: ibid 399.

yararlanabileceği belirtilmektedir⁶⁴. Bu görüş dayanağını evlat edinmeye ilişkin TMK m. 314/IV'ten almaktadır. TMK m. 314/IV, evlat edinmede çocuğun evlatlık veren ana baba ile soybağını da korumaktadır. Haliyle evlat edinme sistemimizin de iki ana babaya cevaz verdiğinin kabul edilebileceği ifade edilmektedir⁶⁵. Sonuç olarak çocuk ile biyolojik ana arasında doğumla kurulan soybağı ortadan kaldırılmadan da genetik ana ile bağ kurulması dava edilebilmelidir. Ancak çocuğun üstün yararı ve huzurunu koruyabilmek için bu davayı açma hakkı genetik anaya değil, çocuğa tanınmalıdır⁶⁶. Her iki anne de bu şekilde hukuken tanınsa da velayet, bakım ve gözetim açısından doğuran anne öncelikli olmalıdır⁶⁷.

GÖRÜŞLERE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİMİZ VE SONUÇ

Heterolog yapay döllemenin analık karinesinin hukuki niteliğine ve annenin tespitine etkisini incelerken tıbbi gerçekleri, çocuğun üstün yararını, sonraki nesillerin sağlığını, kanun koyucunun amacını ve kamu düzenini dikkate almak zaruridir. Heterolog yapay döllemenin dünya genelinde yaygınlaşması ve bu yolla dünyaya gelen çocukların büyüyerek artık birer yetişkin haline gelmeleri, teorik olarak öngörülen bazı risklerin gerçekleşmeye başladığını gözler önüne sermiştir. Her ne kadar çalışmamız kapsamında yer almasa da yaratabileceği riskler bakımından benzer nitelikte olan sperm bağışında, kökenini öğrenmek isteyen bireylerin yöneldiği DNA testleri çarpıcı veriler sunmaktadır. ABD merkezli 23andMe adlı şirket tarafından sunulan DNA testi hizmeti ile başvuruçular genetik kökenlerini ve varsa diğer akrabalarını öğrenme imkanına sahip olmuştur. Bu şirketin sunduğu hizmetten yararlanan ve sperm donöründen alınan bağışla dünyaya gelen Victoria Hill, test sonucunda 22 kardeşi olduğunu öğrenmiştir. Dahası bu kardeşlerinden birinin eski sevgilisi olduğu ortaya çıkmıştır⁶⁸. Başka bir olayda aynı testi yapan Shauna Harrison, tespit edilen 29 kardeşi bulunduğunu öğrenmiştir⁶⁹. Donörlerin spermlerinden kaç kişinin doğduğu tam olarak tespit edilemediği için gerçek kardeş sayıları ise bilinmemektedir. Heterolog yapay döllemenin gerçekleşen bir başka riski de taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya getirilen ve bir nevi sipariş edilen çocukların istismarıdır. Çocuk istismarı çok farklı şekillerde meydana gelebilmektedir. Taşıyıcı annelikte, doğan çocukların sağlıklı olmaması halinde kaderine terk edilmesi, çocuk sahibi olanların çocuğa zarar verebilecek kişiler olabilmesi gibi durumlara rastlanmakta ve bu da çocukların üstün menfaatini ağır şekilde zedelemektedir. Bu konuda Avustu-

⁶⁴ Oktay-Özdemir ve Tek (n 44) 914.

⁶⁵ ibid.

⁶⁶ ibid 915.

⁶⁷ Hatemi (n 31) 145; Aynı yönde: Kalkan Oğuztürk (n 63) 392.

⁶⁸ <<https://edition.cnn.com/2024/02/14/us/fertility-fraud-accidental-incest-invs/>> (E.T. 8.8.2025).

⁶⁹ <<https://www.usatoday.com/story/news/nation/2019/04/08/23-andme-dna-test-30-siblings-sperm-donor-facebook-group/3373958002/>> (E.T. 8.8.2025).

ralyalı Farrel çiftinin taşıyıcı annelik yoluyla sahip olduğu bebek Gammy olayı dünyada yankı bulan bir örnektir. Farrel çifti, kendi üreme hücreleri kullanılarak çocuk sahibi olmak için 21 yaşındaki Pattharamon Janbua ile taşıyıcı annelik sözleşmesi akdetmiştir. Gebeliğin dördüncü ayında Janbua'nın ikiz bebeklere hamile olduğu ancak bebeklerden birinin down sendromlu olduğu anlaşılmıştır. Bunu üzerine Farrel çifti gebeliğin sonlandırılmasını talep etse de Janbua bunu reddetmiştir. Doğumdan sonra Farrel çifti sadece sağlıklı bebeği alarak ülkelerine dönmüş, hasta olan diğer bebek Gammy'i ise taşıyıcı anne sahiplenmiştir. Ayrıca sağlıklı olan bebeklerin genetik olarak da babası olan David Farrell'in yirmiden fazla çocuğu istismar etmekle suçlandığı ortaya çıkmıştır. Taşıyıcı annenin sağlıklı çocuğun velayeti için de dava açması sonucunda mahkeme talebi reddetmiş, David Farrell'in çocukla tek başına kalmasının yasaklanması kaydıyla çocuğu genetik ailede bırakmıştır⁷⁰. Heterolog yapay döllenmenin çocuk istismarını ve ensest ilişki riskini artırması hem genel ahlakı hem gelecek nesillerin sağlığını hem de kamu düzenini etkilediği için hukuk sistemlerinin bunu önleyici tedbirler almasını elzem kılmaktadır.

Çocuğun üstün yararı açısından meseleye bakıldığında konu biraz zorlaşmaktadır. Nitekim hem adi hem kesin karine hem de çifte annelik görüşünü savunanlar, çocuğun üstün yararı perspektifinden de değerlendirme yaparak, kendilerince haklı gerekçeler sunmaktadır. Bu noktada nereden bakıldığına göre, çocuğun üstün yararının gerektirdikleri değişmektedir. Tüm görüşler bir arada değerlendirildiğinde çocuğun üstün yararı açısından hemfikir olunan husus çocuğun kökenini bilme hakkının bulunduğu⁷¹. Bu hak, Türkiye Cumhuriyeti'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) m. 7 ve m. 8'de teminat altına alınmıştır. Kökenini öğrenme hakkını kullanan bir çocuğun annesinin kim olduğu sorusu da BMÇHS'ne ilişkin olarak UNICEF tarafından yayımlanan el kitabında hem genetik hem biyolojik hem de çocuğa bebekliğinden itibaren bakım sağlayan psikolojik/sosyal anne olmak üzere geniş yorumlanarak cevaplanmaktadır⁷². Kökeni bilmek, niteliği itibarıyla bir bilgi edinme hakkı olup çocuk ile annesi arasında soybağını tesis etmemektedir⁷³. Çocuk ile genetik anne arasındaki bağın hukuken tesis edilmediği senaryoda evlenme yasaklarının uygulanıp uygulanmayacağı ise tartışmalıdır. Yakın hısımlarla evlenme yasağının uygulanması için doğal soybağının yeterli olduğunu savunanların⁷⁴ yanısıra hukuki hısımlık

⁷⁰ Sarnacka ve Demchenko (n 22) 231.

⁷¹ Serozan (n 24) 167; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 302; Wellenhofer (n 21) n 18; Erol (n 4) 136, 140.

⁷² Racher Hodgkin ve Peter Newell, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı* (Şebnem Akipek tr, 2. Baskı, UNICEF 2003) 120–121.

⁷³ Baysal (n 45) 518.

⁷⁴ Nomer (n 44) 568; Nazlı Hilal Çelik, *Evlenmenin Hükümsüzlüğü* (On İki Levha 2021) 149.

tesis edilmedikçe evlenme yasaklarının uygulanamayacağı görüşü⁷⁵ de ileri sürülmektedir. Kanaatimizce bu konuda evlilik dışında doğan çocuğun mirasçılığını düzenleyen TMK m. 498 yol göstericidir. Hükme göre, “*Evlilik dışında doğmuş ve soybağı, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmuş olanlar, baba yönünden evlilik içi hısımlar gibi mirasçı olurlar.*” Yani çocukla baba arasında soybağı tesis edilmedikçe mirasçılık da söz konusu olmaz. Kanunkoyucu bu hüküm ile soybağının hukuken tesis edilmesini esas aldığını göstermektedir. Nitekim hukuk güvenliği de bunu gerektirir. Heterolog yapay döllemelede çocukla anne arasındaki doğal soybağının evlenme yasakları için yeterli olduğunu ileri sürmek kanaatimizce mümkün değildir⁷⁶. Çocuğun ana ile arasında hukuken tanınan bir bağ olmadıkça pratikte de evlenme başvurusu sırasında bunun tespiti mümkün olmayacaktır. Sonuç olarak genetik anne ile çocuk arasında hukuki bir bağın kurulmasına izin verilmemesi, yakın hısımlar arasında evlenme yasağı engeli olmaksızın evliliğe imkan tanıyacaktır. Bu durum da enstest tehlikesi nedeniyle çocuğun üstün yararını ihlal ettiği gibi gelecek nesillerin sağlığını riske atmakta; ayrıca genel ahlaka ve kamu düzenine aykırılık teşkil etmektedir. TMK m. 498 çocuğun genetik ana ve genetik hısımları arasındaki mirasçılık ilişkisi bakımından da kıyasen dikkate alınabilecek bir hükümdür. Nasıl ki, çocukla genetik babası arasındaki mirasçılık ilişkisi ancak soybağı kurulursa mümkün olacaksa, genetik anne ile mirasçılık ilişkisi bakımından da aynı sonuca varılması gerekecektir. Yani miras hukuku bakımından da genetik anne ile çocuk arasında bağ kurulmaması çocuğun üstün yararını ihlal edecektir. Çocuğun bakım ve gözetimi söz konusu olduğunda biyolojik annenin hormonal olarak çocuğa yakınlığı göz ardı edilemez. Özellikle yeni doğduğu dönemde çocuğun anne sütü ile beslenmesi dahil olmak üzere bakımı ve gözetimi konusunda biyolojik anneye bağımlılığı söz konusudur. Bu nedenle özellikle biyolojik annenin çocuğu sahiplendiği senaryoda çocuğun anneden ayrılması da çocuğun üstün yararını ihlal edebilecek niteliktedir.

Kanaatimizce analık karinesine ilişkin TMK m. 282’nin heterolog yapay döllemeyi de göz önüne alıp düzenleme yaptığını kabul etmek için yeterli veri bulunmamaktadır. Kanunun gerekçesi incelendiğinde de buna dair hiçbir açıklama yoktur. Dolayısıyla burada bir kanun boşluğu olduğu kabul edilmelidir⁷⁷. Heterolog yapay döllemenin annelik bakımından yarattığı sakıncaların açık bir kanun hükmüyle düzenlenmesi daha uygundur⁷⁸. Ancak o zamana kadar mevcut

⁷⁵ Yakuppur (n 18) 289.

⁷⁶ Yargıtay da bir kararında hısımlık ilişkisinin hukukun öngördüğü şekillerde kurulması halinde hüküm ifade edeceğine karar vermiştir. Bkz: “*Başka bir ifade ile üstsoy-altsoy hısımlık, genetik ve biyolojik kökene, eş söyleyişle kan bağına dayanır. Kuşkusuz, bunun için kan bağına dayanan bir soybağı ilişkisinin hukukun öngördüğü biçimde kurulmuş olması gerekir.*” Yarg. 18. HD., E. 2015/8751 K. 2016/4020 T. 8.3.2016

⁷⁷ Nomer (n 44) 565; Acabey (n 36) 222.

⁷⁸ Turgut (n 4) 61; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 327–328; Acabey (n 36) 222.

hukuki kurallarımız çerçevesinde buna çözüm bulunması gerekecektir. Bu noktada anne ile soybağının her somut olayda çocuğun üstün yararına göre değişebilir bir kriterle bağlı olmaması gerekir. Aksi kabul hukuk güvenliğini sarsacaktır⁷⁹. Ancak analık karinesinin kesin karine teşkil ettiğini ve aksinin ispatının mümkün olmadığını kabul eden yaklaşım da günün tıbbi gerçeklerine cevap vermekten uzaktır. O halde mevcut hukuk sistemimiz bağlamında başvurulabilecek kaynakları incelemek gerekir. Bu kaynaklardan ilki TMK m. 17/II'dir. Hüküm, alt soy ve üst soy hısımlık ilişkisini kan bağına dayalı olarak tanımlamıştır. Yani kanun koyucunun evlat edinme dışında kan bağı esasına dayalı bir soybağı sistemini tercih ettiği anlaşılmaktadır⁸⁰. Evlat edinme sistemimiz de bununla uyumludur. TMK m. 282/III soybağını tesis eden sebeplerden biri olarak evlat edinmeyi hüküm altına almıştır. TMK m. 314/IV uyarınca evlatlığın miras ve başka haklarının zedelenmemesi, aile bağlarının devam etmesi için evlatlığın naklen geldiği aile kütüğü ile evlat edinenin aile kütüğü arasında her türlü bağ kurulmaktadır. Yani bir çocuk evlat edinilse bile genetik ailesi ile bağı devam etmektedir.

Taşıyıcı annelik bakımından çocukla genetik anne arasındaki soybağının ancak evlat edinme yoluyla kurulabileceğini savunan görüş⁸¹, çocuğun üstün yararını koruma bakımından eksiktir. Çünkü bu ihtimalde soybağı sadece evlatlık ve evlat edinen arasında kurulacaktır⁸². Yani evlatlık, evlat edinenin kan ve kayın hısımları ile hısımlık ilişkisi içine girmez⁸³. Haliyle genetik anne tarafından evlat edinilen çocuk, aile ve miras hukuku bağlamında genetik ailesinin diğer fertlerine göre dezavantajlı bir konumda bulunur.

Yumurta nakli ve taşıyıcı annelikte çocuğu döllenme tarihinde kimin sahiplenmek istediği de soybağını belirleyen bir kriter olarak dikkate alınmamalıdır. Çünkü çocuğu başlangıçta sahiplenme iradesi olmayan kişinin sonradan fikrinin değişmesi ve çocuğu sahiplenmek istemesi de mümkündür⁸⁴.

Rızası dışında kendisine başkasının yumurtasının nakledilmesi halinde analığın reddedilebileceği, diğer durumlarda ise reddedilemeyeceği görüşü de kanaatimizce yerinde değildir. Çünkü bu görüş heterolog yapay döllenmede soybağını, biyolojik annenin rızasına bağlamaktadır. Oysa hukuk sistemimiz soybağının te-

⁷⁹ Nomer (n 44) 563.

⁸⁰ ibid 565; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 323.

⁸¹ Zevkliler, Cumalıoğlu ve Acabey (n 31) 335; Baygın (n 36) 18; Serozan (n 24) 167; Urgan Çalışkan (n 10) 500; Ağaoğlu (n 4) 468; Baygın ve Nar (n 27) 396; Özdemir (n 42) 897; Özdemir ve Ruhi (n 42) 796.

⁸² Cem Baygın, 'Evlat Edinmenin Sonuçları' (2003) 7 Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 627, 635; Er (n 33) 92; Aydoğdu (n 33) 512.

⁸³ Baygın (n 82) 635; Er (n 33) 92; Aydoğdu (n 33) 512.

⁸⁴ Kırkbeşoğlu (n 5) 58; Zevkliler, Cumalıoğlu ve Acabey (n 31) 334; Taşıyıcı annenin çocuğu sahiplenme iradesinin ancak gebeliğin sonunda tespit edilebileceği yönünde bkz: Voskoboynik (n 17) 353.

sisinde rızayı bir kriter olarak değerlendirmemektedir. Baba ile soybağının tesisi bakımından babanın doğuma veya döllenmeye rızası olmasa dahi babalık hükmü yoluyla çocukla arasında soybağı tesis edilebilirken, biyolojik anneye kendi doğurduğu çocuk ile arasındaki soybağını yumurta nakline rızası olmadığı için ret hakkı tanınması yerinde değildir.

Bu noktada, doktrinde çifte annelik görüşünü eleştiren ve bunun miras ve velayet hukuku bağlamında sorunlar yaratacağını ileri süren görüşe de değinmek gerekir⁸⁵. Çocuğun nüfus kaydındaki anne hanesinde iki farklı anne adının yer alması, mevcut hukuk sistemimizde mümkün değildir⁸⁶. Dolayısıyla çifte annelik yaklaşımı ancak de lege ferenda gündeme gelebilir. Nüfus kaydında iki anne adının yer alması, çocuğun kökenine ilişkin annenin kim olduğunu göstermeyi aşp, çocuğun nasıl dünyaya geldiğine dair çok mahrem bir bilgiyi alenileştirmesi nedeniyle çocuğun huzurunu bozabileceği gibi, özel hayatının mahremiyetini de zedeleyebilir. Hatta bu sebeple çocuğun sosyal çevresinde ayrımcılığa ve baskıya maruz kalmasına da neden olabilir.

Kanaatimizce, sorunun çözümü çifte annelik olmasa da ona benzer sonuçlar doğuracak şekilde analık karinesinin genişletilmesiyle sağlanabilir. Bu bağlamda heterolog yapay döllenmede de ilk anda TMK m. 282/I'e göre çocuk ile onu doğuran kadın arasında soybağı kurulmalıdır. Ancak genetik anne ile çocuk arasındaki soybağının tespiti de çifte annelik görüşüne paralel şekilde biyolojik anne ile soybağını ortadan kaldırmayacak şekilde kurucu nitelikte analık davası yoluyla tesis edilebilmelidir. Babalık davasından farklı olarak burada çocuk ile nüfusta baba olarak görünen kişi arasındaki soybağının ortadan kalkması şartı aranmamalıdır. Tesis edilecek soybağı, çocuğun anne hanesinde, genetik annenin adının yazılması sonucunu doğurmamalı; sadece çocuğun hem biyolojik hem de genetik ailesinin kütüğü ile bağlantısının kurulmasını sağlamalıdır (TMK m. 314/IV kıyasen). Hem çocukla hiçbir genetik bağı olmayan evlat edinen sosyal ailenin hem de evlatlık veren öz ailenin çocukla arasında eş zamanlı olarak soybağı tesisine imkan veren TMK m. 314/IV hükmünün, çocuğun hem genetik hem de biyolojik annesiyle benzer bir bağ tesisine evleviyetle izin verdiğini kabul etmek gerekir. Genetik ana ile soybağı tesis edildikten sonra da çocuğun bakımı ve gözetiminde biyolojik anne öncelikli olmalıdır. Velayet hakkına da biyolojik aile sahip olmalıdır. Evlat edinmeden farklı olarak miras hukuku ve aile hukukundan doğan hak ve yükümlülükler bakımından çocuk her iki ailede de tam hak sahibi olmalıdır⁸⁷.

⁸⁵ Aydın (n 4) 65; Nomer (n 44) 562; Kırkbeşoğlu (n 5) 60; Baygın (n 36) 16–17; Aydın Ünver ve Dursun Karaahmetoğlu (n 26) 325.

⁸⁶ Aydın (n 4) 65; Nomer (n 44) 562.

⁸⁷ Kırkbeşoğlu (n 5) 79; Karş: Erol (n 4) 144.

KAYNAKÇA

- Acabey MB, *Soybağı* (Güncel Hukuk Yayınları 2002)
- Adrian SW ve Kroløkke C, ‘Passport to Parenthood: Reproductive Pathways In and Out of Denmark’ (2018) 26 NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research 112-128
- Ağaoğlu C, ‘Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı An-neden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu’ (2020) 40 Public and Private International Law Bulletin 437-480
- Akar K, *Soybağının Tespiti* (Seçkin 2015)
- Akıntürk T ve Ateş D, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*, C 2 (23. Baskı, Beta 2021)
- Aydın MB, ‘Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları’ (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniver-sitesi SBE Özel Hukuk Ana Bilim Dalı 2013)
- Aydın Ünver T ve Dursun Karaahmetoğlu Ş, ‘Ana İle Çocuk Arasında Kurulan Soybağının Reddi’, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, C I (On İki Levha 2019) 299-332
- Aydoğdu M, *Çağdaş Hukuki Gelişmeler Işığında Evlat Edinme* (2. Baskı, Adalet 2010)
- Bakırcı HA, ‘Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Sonrasında Ananın Soybağı-nın Reddi Davası Açma Hakkı’ 22 Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der-gisi 69-108
- Baygın C, ‘Evlat Edinmenin Sonuçları’ (2003) 7 Erzincan Binali Yıldırım Üni-versitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 627-650
- —, *Soybağı Hukuku* (On İki Levha 2010)
- Baygın C ve Nar A, *Medeni Hukuk Dersleri Aile Hukuku*, C 2 (Yetkin 2025)
- Baysal B, ‘Çocuğun Kökenini Öğrenme Hakkı’, *Prof. Dr. Rona Serozan’a Ar-mağan*, C I (On İki Levha 2010) 493-533
- Budzikiewicz C, ‘BGB § 1591 Mutterschaft’, *Jauernig, Bürgerliches Gesetzbuch* (19. Baskı, CH Beck 2023)
- Büchler A ve Bertschi N, ‘Gewünschtes Kind, Geliehene Mutter, Zurückgewie-sene Eltern?’ (2013 FamPra.ch Die Praxis des Familienrechts 33-56
- Büchler A ve Clausen S, ‘Fortpflanzungsmedizin Und Kindeswohl! Kindeswohl Und Fortpflanzungsmedizin?’, *Die Praxis des Familienrechts* (Stämpfli 2014) 231-273

— —, ‘Art. 4 Verbotene Praktiken’, *Fortpflanzungsmedizingesetz (FMedG) SHK - Stämpfli Handkommentar* (Stämpfli 2020)

Çelik NH, *Evlenmenin Hükümsüzlüğü* (On İki Levha 2021)

Donnez J ve Dolmans M-M, ‘Transplantation of Ovarian Tissue’ (2014) 28 Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology 1188-1197

Dural M, Öğüz T ve Gümüş MA, *Türk Özel Hukuku Aile Hukuku*, C III (20. Baskı, Filiz Kitabevi 2025)

Ekşi N, ‘Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar’ (2016) 36 Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 1-52

Er A, *4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Küçüklerin Evlat Edinilmesi* (Filiz 2020)

Ercoşkun Şenol HK, ‘Soybağı’ içinde Şebnem Akipek Öcal ve Hayrunnisa Özdemir (edn), *Aile Hukuku* (Seçkin 2024) 329-421

Erdem M ve Makaracı Başak A, *Aile Hukuku* (Seçkin 2022)

Ergüneş S, ‘Yapay Döllenme’, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 167-177

Erol Y, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* (Yetkin 2012)

Feng J vd., ‘Epidemiological Characteristics of Infertility, 1990–2021, and 15-Year Forecasts: An Analysis Based on the Global Burden of Disease Study 2021’ (2025) 22 Reproductive Health 1-17

Hatemi H, *Aile Hukuku* (10. Baskı, On İki Levha 2023)

Hodgkin R ve Newell P, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı* (Şebnem Akipek tr, 2. Baskı, UNICEF 2003)

Kalaycı MB, ‘Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Annelik’ içinde Selin Sert Sütçü (ed), *Tıp Hukukunda Güncel Sorunlara Genel Bakış ve Çözüm Önerileri* (Adalet 2016) 41-87

Kalkan Oğuztürk B, *Türk Medeni Hukuku’nda Biyoetik Sorunlar* (Vedat 2011)

Kayaalp AE, *Türk Hukukunda Soybağı ve Soybağının Reddi* (Yetkin 2023)

Kayalı D, ‘Milletlerarası Taşıyıcı Annelik Sonucu Doğan Çocuğun Soybağına Uygulanacak Hukuk’ (2024) 44 Public and Private International Law Bulletin 221-252

Kılıçoğlu AM, *Aile Hukuku* (8. Baskı, Turhan 2024)

Kırkbeşoğlu N, *Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları* (Vedat 2006)

Lötscher C ve Reich J, ‘Art. 252’, *CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht* (4. Baskı, Schulthess 2023)

Metin S, ‘Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik’, *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 7-53

— —, ‘The New Maternity Order: Uterus Transplant With Its Ethical and Legal Aspects’ (2023) 14 İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 304-314

Nomer HN, ‘Suni Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri’, *Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan* (Beta 2000) 545-594

Nurcan İ, ‘Roma Hukukunda Hısımlık’ (2015) 21 Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 167-204

Oktay-Özdemir S ve Tek, GS, ‘Türk Hukukundaki Tıp Bilimindeki Gelişmelerin Soybağına Etkileri’, *Prof. Dr. Mustafa Dural’a Armağan* (Filiz 2013) 909-931

Özcan Z, ‘Soybağının Kurulması: Genel Hükümler ve Tanıma’ içinde Metin İkizler ve Özlem Tüzüner (eds), *Medeni Hukuk Aile Hukuku*, C 2 (2. Baskı, Adalet 2024) 314-351

Özdemir H, ‘Yapay Döllenme ve Soybağı’, *Prof. Dr. Mustafa Dural’a Armağan* (Filiz 2013) 875-908

Özdemir H ve Ruhi AC, *Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları* (On İki Levha 2016)

Parlak Börü Ş, ‘Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler’ (2019) 39 Public and Private International Law Bulletin 63-110

Rumo-Jungo A, ‘Kindesverhältnisse Im Zeitalter Vielfältiger Familienformen Und Medizinisch Unterstützter Fortpflanzung’, *Die Praxis des Familienrechts* (Stämpfli 2014) 838-853

Sarnacka E ve Demchenko I, ‘Legal Regulation of Surrogacy in Poland and Ukraine – a Comparative Analysis’ (2024) 57 Review of European and Comparative Law 223-248

Schwenzer I ve Cottier M, ‘Art. 252’ içinde Thomas Geiser ve Christiana Fountoulakis (edn), *Basler Kommentar Zivilgesetzbuch*, vol I (6. Baskı, Helbing Lichtenhahn Verlag 2018)

Serozan R, *Çocuk Hukuku* (2. Baskı, Vedat 2005)

Sirac S ve İşleyen Mİ, ‘Türk Hukukunda Soybağının Kurulması’ (2018) 4 İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 105-120

Stehli C, 'Art. 252', *ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch OFK - Orell Füssli Kommentar (Navigator.ch)* (4. Baskı, Orell Füssli 2021)

Şensöz Malkoç E, 'Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk' (2015) 35 *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 13-49

Tamanza G vd., "'Doubly Mother": Heterologous Artificial Insemination Between Biological and Social Parenthood: A Single Case Study' (2019) 75 *World Futures* 480-501

Tek GS, 'Türk Hukukunda Kadının Vücudu Üzerindeki Tasarruf Hakkını Sınırlayan Düzenlemeler', *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 103-130

Tek GS, 'AİHM'in Güncel Kararları Işığında Türk Medeni Kanunu'nun Soybağına İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi' içinde Herdem Belen vd. (edn), *Çocuk Hukuku I ve II Sempozyum Tam Metin Kitabı* (On İki Levha 2023) 9-75

Turgut C, *Yapay Döllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar* (On İki Levha 2016)

Tüzün Arpacıoğlu I, 'Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri' (2013) 5 *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 11-20

Ungan Çalışkan H, 'Bırakınız Taşısınılar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış' (2016) 22 *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 489-510

Uyanık A, 'Fertilite Turizminin Hukuki Arka Planı', *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk, C I* (On İki Levha 2019) 1-21

Ürem M, 'Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar', *Sağlık Hukuku Makaleleri II* (İstanbul Barosu Yayınları 2012) 89-102

Voskoboynik K, 'Clipping the Stork's Wings: Commercial Surrogacy Regulation and Its Impact on Fertility Tourism' (2016) 26 *Indiana International & Comparative Law Review* 336-382

Wellenhofer M, 'BGB § 1591 Mutterschaft', *Münchener Kommentar zum BGB* (9. Baskı, CH Beck 2024)

Wiesner-Berg S, "'Babyklappe" Und "Anonyme Geburt": - Rechtskonflikte Zwischen Mutter Und Kind?', *Die Praxis des Familienrechts* (Stämpfli 2010) 521-545

'World Fertility 2024' (United Nations 2025) UN DESA/POP/2024/TR/NO. 11 <un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesd_pd_2025_wfr_2024_final.pdf> (E.T. 7.8.2025)

Yakuppur S, ‘İleri Teknoloji Kullanılarak Gerçekleştirilen Taşıyıcı Annelik’, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, C I (On İki Levha 2019) 273-297

Yılmaz S, *Medeni Hukuk Aile Hukuku*, C 3 (2. Baskı, Yetkin 2025)

Zevkliler A, Cumalıoğlu E ve Acabey MB, *Medeni Hukuk III Aile Hukuku* (Adalet 2024)